

Photo: © UNICEF/NYHQ2011-1060/Holt

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem: projekta kopsavilkuma ziņojums

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem: projekta kopsavilkuma ziņojums

2015

ISBN 978-615-5577-06-2

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem: projekta kopsavilkuma

Copyright statement:

© Mental Disability Advocacy Center (MDAC), 2015. All rights reserved.

Šī publikācija sagatavota ar Eiropas Savienības programmas "Pamattiesības un pilsonība" finansiālo atbalstu. Par šīs publikācijas saturu pilnībā atbild Personu ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center) un tā nekādā veidā neatspoguļo Eiropas Komisijas oficiālo viedokli.

Aprīlis, 2015

Saturs

1. Ievads un pārskats.....	6
Definīcijas.....	6
Projekta pārskats.....	6
Politikas veidotājiem un pētniekiem paredzētie instrumenti	7
Eiropas dimensija.....	7
2. Cilvēktiesību rādītāji un datu apkopošana	9
Datu apkopošanas un izplatīšanas standarti	9
Cilvēktiesību rādītāju sistēmas.....	9
Informācijas sistēmas detalizētu datu apkopošanai	10
Ieteikumi.....	11
3. Standarti un konstatējumi desmit Eiropas valstīs.....	12
Konteksts.....	13
Starptautiskie standarti.....	14
Valstu mēroga pētījumi	15
Pirmais posms – teorētiskā izpēte	15
Otrais posms – padziļināta teorētiskā izpēte.....	15
Trešais posms – empīriskā izpēte.....	16
Ierosinātie rādītāji attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.....	16
Pirmais kopums – uzraudzība un sūdzības – strukturālie rādītāji	17
Otrais kopums – līdzdalība tiesu procesos – procesu rādītāji	17
Trešais kopums – piekļuves tiesību aizsardzības līdzekļiem veicināšana – procesu rādītāji	17
Tiesu sistēmas profesionāļu apmācība	18
Pamatjēdzieni un prasmes	19
Apmācības nodrošināšana, mācību programma un bibliogrāfija	20

1. Ievads un pārskats

Šajā projekta kopsavilkuma ziņojumā aplūkots divus gadus ilgušais projekts par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem desmit Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīs. Projekts tika izstrādāts ar mērķi mazināt pētījumu un pierādījumu trūkumu nolūkā sniegt

informāciju politikas veidotājiem valstu un Eiropas līmenī, balstoties uz starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Pētniecības projektā piedalījās dažādu nozaru pārstāvji un to īstenoja Apvienotajā Karalistē, Bulgārijā, Čehijā, Īrijā, Latvijā, Lietuvā, Rumānijā, Slovēnijā, Spānijā un Ungārijā.

Definīcijas

Starptautiskajās tiesībās „piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem” ir jēdziens, kas nemitīgi attīstās un kas nozīmē „efektīvu piekļuvi tiesiskuma sistēmām, procedūrām, informācijai un pakalpojumu sniegšanas vietām”¹. Kā noteikts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (VCD) 8. pantā, tas ietver efektīvu tiesību atjaunošanu gadījumos, kad ir pārkāptas pamattiesības.

Jēdziens „bērni ar garīga rakstura traucējumiem” šajā projektā ir izmantots, runājot par bērniem ar intelektuālās attīstības, attīstības, kognitīviem un/vai psihosociāliem traucējumiem.

Bērni ar intelektuālās attīstības traucējumiem biežāk nekā pārējie bērni saskaras ar sarežģījumiem saistībā ar savām intelektuālajām un adaptīvajām funkcijām un attīstību, jo šo bērnu traucējumi, visticamāk, pastāv jau kopš dzimšanas vai ir iegūti bērnībā. Attīstības traucējumi ietver intelektuālās attīstības traucējumus, kā arī citus bērniem diagnosticētus attīstības traucējumus, piemēram, cerebrālo trieku, autisma spektra traucējumus un augļa alkohola spektra traucējumus. Kognitīvie traucējumi attiecas uz mācīšanās un informācijas apguves grūtībām. Bērni ar psihosociāliem traucējumiem cieš no garīgās veselības traucējumiem.

Projekta pārskats

Projekta galvenais **mērķis** bija izveidot pierādījumu un informācijas bāzi, lai nostiprinātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību cilvēktiesību pārkāpumu gadījumos, izmantojot tiesvedību vai ārpus tiesas mehānismus valsts līmenī. Projektam bija četri pamatmērķi:

1. Metodikas izstrāde datu apkopošanai par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem Eiropas Savienībā;
2. Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem standartu izstrāde, ietverot bērnu privātuma aizsardzību tiesvedībā, bērnu līdzdalību, pieejamu informāciju, piekļuvi juridiskajai palīdzībai un pārstāvībai, kā arī saprātīgu pielāgojumu nodrošināšanu;
3. Apmācības un izglītības materiālu izstrāde profesionāļiem, kas iesaistīti tiesiskuma nodrošināšanā un saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, proti, tiesnešiem, policijas amatpersonām, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem utt.;
4. Interesu aizstāvības un informācijas izplatīšanas darbības, lai šī projekta rezultātus darītu zināmus dalībvalstu politikas veidotājiem.

¹ Janet E. Lord un citi, *Cilvēktiesības. Jā! Rīcība un personu ar invaliditāti tiesību un interešu aizsardzība (Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities)*, 2. izdevums, (Minneapolis: Minesotas universitātes Cilvēktiesību centrs (University of Minnesota Human Rights Center), 2012. gads.

Politikas veidotājiem un pētniekiem paredzētie instrumenti

Projektu līdzfinansēja Eiropas Savienība. Pateicoties projektam, tā partneriem ir izdevies sagatavot visaptverošu izpētes instrumentu, iegūto datu un ieteikumu kopumu. Šajā ziņojumā sniegts projekta rezultātu kopsavilkums. Lielākā daļa projekta ziņojumu ir iztulkota visās projekta valodās un ir pieejama projekta tīmekļa vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.

- Profesore Anna Lousone (Anna Lawson), *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: vadlīniju ziņojums (Access to Justice for Children with Mental Disabilities. The Collection and Dissemination of Data: Guidance Report)* (Personu ar garīga rakstura traucējumiem interešu aizstāvības centrs (Mental Disability Advocacy Center, MDAC) un Lidsas universitāte, 2015. gada janvāris) – pieejams visās projekta valodās;
- Profesore Anna Lousone (Anna Lawson), *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga*

rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: iegūto datu kopsavilkums (MDAC un Lidsas universitāte, 2015. gada aprīlis) – pieejams tikai angļu valodā;

- *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem: Starptautiskie standarti un desmit ES dalībvalstīs iegūtie dati (Access to Justice for Children with Mental Disabilities: International Standards and Findings from Ten EU Member States) (MDAC, 2015. gada aprīlis) – pieejams visās projekta valodās;*
- Izglītības un apmācības tiešsaistes materiālu kopums tiesnešiem, advokātiem, policijas darbiniekiem, sociālajiem darbiniekiem un citiem profesionāļiem, kas iesaistīti tiesiskuma nodrošināšanā – pieejams visās projekta valodās;
- Faktu lapas par būtiskākajiem šķēršļiem tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībā bērniem ar garīga rakstura traucējumiem projekta valstīs – pieejamas angļu valodā un katrā attiecīgās valsts valodā.

Eiropas dimensija

Pēdējos gados Eiropā ir būtiski palielinājusies bērnu tiesību nozīme tiesu sistēmās. Viens no svarīgākajiem pieņemtajiem dokumentiem ir Eiropas Padomes Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, kurās sniegta praktiska informācija politikas veidotājiem un citām personām, kas iesaistītas tiesiskuma nodrošināšanā, par bērnu tiesību aizsardzību tiesvedībā² un kurās arī ietvertas konkrētas atsauces uz saistošiem starptautiskiem cilvēktiesību dokumentiem. Daudzi no šiem principiem un standartiem tieši attiecas uz bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, taču ir vajadzīga konkrētāka informācija par pielāgojumu nodrošināšanu un atbalsta sniegšanu, kas var būt nepieciešami bērniem ar intelektuālās attīstības vai psihosociāliem traucējumiem. Līdz šim ir tikusi īstenoti vien nelieli centieni nostiprināt šo bērnu tiesības. Turklāt trūkst informācijas par konkrētajiem šķēršļiem, ar ko šie bērni saskaras saistībā ar līdzdalību tiesvedībā.

Pretēji Eiropas Padomei Eiropas Savienība 2010. gadā ratificēja Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCRPD), tādējādi uzņemoties konkrētas starptautiskajās tiesībās noteiktās saistības veicināt personu ar invaliditāti, tostarp bērnu, tiesības³. Drīz pēc tam Eiropas Komisija pieņēma ES plānu par bērnu tiesībām⁴. Plāna sadaļā „Bērniem draudzīga tiesu sistēma” ir minēts ES svarīgais uzdevums veicināt darbības, kas palīdzētu bērniem, kuri nonākuši saskarē ar valstu tiesu sistēmām, gūt sekmīgus rezultātus:

„Padarīt tiesu sistēmu Eiropā bērniem draudzīgāku ir viena no svarīgākajām darbībām saskaņā ar ES plānu par bērnu tiesībām. Tā ir joma ar lielu praktisku nozīmi, kurā Eiropas Savienībai atbilstoši līgumiem ir pilnvaras ar ES likumdošanas palīdzību pārvērst bērnu tiesības realitātē”⁵.

2 Eiropas Padomes Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, ko Ministru komiteja 2010. gada 17. novembrī pieņēma ministru vietnieku 1098. sanāksmes laikā, pieejamas tiešsaistē: www.coe.int/childjustice (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

3 Padomes 2009. gada 26. novembra Lēmums par to, lai Eiropas Kopiena noslēgtu Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, OV L 23, 27.1.2010., 35.–61. lpp.

4 Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai „ES plāns par bērnu tiesībām”, COM/2011/0060 galīgā redakcija.

5 Turpat, 2.1. sadaļa.

Tāpat izdoti citi ar šo jautājumu saistīti dokumenti, piemēram, pieņemta Stokholmas programma, kuras mērķis ir nostiprināt brīvību, drošību un tiesiskumu Savienībā⁶. Lai gan, pateicoties šiem dokumentiem, lielāka uzmanība tiek pievērsta bērnu tiesību nostiprināšanai, jānorāda, ka diemžēl bērnu ar invaliditāti tiesības nav minētas kā atsevišķs aspekts.

Tomēr minētais trūkums nav kavējis vairāku citu iniciatīvu uzsākšanu, lai uzlabotu bērnu tiesību ievērošanu tiesvedības procesos, it sevišķi krimināltiesību jomā. Runājot par aizdomās turētām personām, ko uzskata par „neaizsargātām personām”, Eiropas Komisija savā 2013. gada ieteikumā aicināja dalībvalstis procesuālo tiesību nodrošināšanā nepieļaut diskrimināciju pret personām ar invaliditāti, norādot, ka „dalībvalstīm būtu jāparedz neaizsargātības prezumpcija [...] personām ar smagiem psiholoģiskiem, garīgiem, fiziskiem vai maņu traucējumiem, garīgu slimību vai kognitīviem traucējumiem”, kā arī jānodrošina tiesības piekļūt informācijai un juridiskajai palīdzībai, ja personai draud brīvības atņemšana⁷.

Arī Cietušo direktīva attiecas uz šo jautājumu, nosakot, ka:

„Īpaši būtu jāņem vērā grūtības saprast vai sazināties, kuru cēlonis var būt kāda veida invaliditāte, piemēram, dzirdes vai runas traucējumi. Tāpat kriminālprocesa laikā būtu jāņem vērā arī cietušā ierobežotās saziņas spējas, ja tādas ir.”⁸

Turklāt 2013. gadā tika pieņemta direktīva par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā⁹. Direktīvā ir atsauce uz Eiropas Padomes Pamatnostādnēm par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu, taču personas ar invaliditāti ir minētas tikai vienu reizi.

Izpētes jomā ir atzinīgi vērtējami pastiprinātie centieni uzlabot informācijas un datu par bērna tiesībām kvalitāti un pieejamību. Jāmin gaidāmais pētījums par vardarbību pret bērniem ar invaliditāti, ko vada Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra¹⁰, kā arī apjomīgais pētījums, kurā tiks apkopoti dati par bērnu līdzdalību visos tiesvedības veidos Eiropas Savienības 28 dalībvalstīs¹¹. Šī pētījuma datu apkopošanas pirmajā posmā, izmantojot 290 rādītājus, pirmo reizi vēsturē ir apkopota plaša informācija par bērnu līdzdalību kriminālajā tiesvedībā. Tāpat atzinīgi vērtējama uzmanības koncentrēšana uz datu apkopšanu un izplatīšanu, lai gan jānorāda, ka pētījuma ietvaros vēl pagaidām nav apkopoti detalizēti dati par bērnu ar dažādiem traucējumiem pieredzi.

Mēs ceram, ka šā projekta rezultāti Eiropas Savienības un Eiropas Padomes politikas veidotājiem nodrošinās papildu informāciju, lai veidotu labāku izpratni par dažādajiem un sistemātiskajiem šķēršļiem, ar ko Eiropā saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem, cenšoties piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem. Un mēs arī ceram, ka tas savukārt sekmēs stabilu Eiropas līmeņa rīcību un turpmākus mērķtiecīgus pētījumus, kas ļaus apzināt šo bērnu pieredzi un mudinās valdības pildīt starptautiskajās tiesībās noteiktās saistības. Visbeidzot, mēs ļoti ceram, ka tiks ievērojami uzlabota bērnu situācija visās tiesiskuma jomās, proti, civilprocesos, kriminālprocesos un administratīvajos procesos.

6 Eiropadome, *Stokholmas programma – atvērta un droša Eiropa tās pilsoņu un viņu aizsardzības labā*, 4/5/2010, C 115/1.

7 Komisijas 2013. gada 27. novembra ieteikums par procesuālajām garantijām neaizsargātām personām, kas ir aizdomās turētās vai apsūdzētās personas kriminālprocesā, OV C 378, 12.2.2013., 8.–10. punkts. Tomēr jānorāda, ka „neaizsargātības” jēdziens saistībā ar personu ar invaliditāti tiesībām īsti ļoti neiederas uz cilvēktiesībām balstītā pieejā saskaņā ar *UNCPRD*.

8 Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI, OV L 315, 14.11.2012., 57.–73. lpp.), 21. punkts.

9 Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm, OV L 294, 6.11.2013., 1.–12. lpp.

10 Papildu informācija pieejama tiešsaistē: <http://fra.europa.eu/en/video/2014/violence-against-children-disabilities> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

11 Skatiet pētījuma tīmekļa vietni: <http://www.childrenjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

2. Cilvēktiesību rādītāji un datu vākšana

Valdību cilvēktiesību saistību īstenošanā ļoti svarīga nozīme ir efektīvām pārmaiņu uzraudzības sistēmām. ES plānā par bērnu tiesībām tika secināts, ka trūkst uzticamu datu par bērnu situāciju dalībvalstīs, kas ir svarīgākais aspekts, kurš neļauj izstrādāt uz pierādījumiem balstītu politiku¹². Bērnu ar garīga rakstura traucējumiem situācija ir vēl kritiskāka, un par to ir pieejams ārkārtīgi maz informācijas, it sevišķi par šādu bērnu tiesībām piekļūt tiesiskās aizsardzības līdzekļiem un tiesiskajai aizsardzībai viņu pamattiesību pārkāpumu gadījumā.

Attiecīgi mēs projekta gaitā centāmies aplūkot četrus saistītus tematus:

1. Starptautiskie standarti, kas attiecas uz datu vākšanu, lai uzraudzītu tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem;
2. Starptautisko standartu piemērošana, lai analizētu aktuālās vadlīnijas politikas veidotājiem ar mērķi sekmēt efektīvu

uzraudzību, it sevišķi novērtējot to, ciklāl pašreizējās Eiropas rādītāju sistēmas ietver šādu bērnu pieredzi saskarē ar tiesu sistēmām;

3. Prasība izstrādāt informācijas sistēmas, kas spētu apkopot aktuālus un detalizētus valsts līmeņa datus, kuri adekvāti atspoguļo bērnu ar garīga rakstura traucējumiem pieredzi, saskaroties ar civillietām, krimināllietām un administratīvajām lietām;
4. Turpmāku mērķtiecīgu pētījumu sekmēšana un īstenošana šajā jomā, šim nolūkam izstrādājot detalizētas vadlīnijas.

Šajā projekta daļā iegūto datu kopsavilkums ir izklāstīts izsmeljošā ziņojumā, kas visās projekta valodās pieejams projekta tīmekļa vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.¹³

Datu apkopošanas un izplatīšanas standarti

UNCRPD, ko ir ratificējušas visas projekta valstis (izņemot Īriju) un ratificējuši arī ES, 31. pants prasa valstīm apņemties „vākt atbilstošu informāciju, tostarp statistikas un pētījumu datus, lai tās varētu izstrādāt un īstenot stratēģijas”, ar kurām nodrošināt personu ar invaliditāti tiesības. Bērnu tiesību jomā ANO Bērnu tiesību komiteja (turpmāk – UNCRK komiteja) ir aicinājusi valstis „sistemātiski apkopot detalizētus datus, kas saistīti ar informāciju par juvenālās justīcijas nodrošināšanas praksi un kas vajadzīgi, lai izstrādātu, īstenotu un novērtētu politikas virzienus un programmas”¹⁴.

Saistībā ar valdību pienākumu apkopot datus par bērna tiesību īstenošanu saskaņā ar periodiskās ziņošanas procedūrām, kas paredz ziņojumu sniegšanu ANO līguma struktūrām, ANO Ģenerālā asambleja ir aicinājusi valstis ziņojumos „ietvert detalizētu un precīzu informāciju par bērnu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem, tostarp par panākto progresu un grūtībām, kā arī par statistikas un salīdzināmiem datiem”¹⁵.

Arī Eiropas Padome, it sevišķi Pamatnostādnēs par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu¹⁶, ir vērsusi uzmanību uz nepieciešamību apkopot aktuālus datus. Atzīstot šķēršļus, ar ko saskaras personas ar invaliditāti, Eiropas Padome ir „mudinājusi un rosinājusi veikt vispusīgus, daudzveidīgus un specializētus pētījumus par dažādiem ar invaliditāti saistītiem jautājumiem”¹⁷.

12 Eiropas Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai „ES plāns par bērnu tiesībām”, 2011. gada 15. februāris, COM(2011)60 galīgā redakcija.

13 Professore Anna Lousone, *Bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem, datu apkopošana un izplatīšana: vadlīniju ziņojums* (MDAC un lidsas universitāte, 2015. gada janvāris).

14 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 10: Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā, 2007. gada 25. aprīlis, CRC/C/GC/10, 98. paragrafs.

15 ANO Ģenerālā asambleja, Cilvēktiesību padome, Rezolūcija Nr. 25/6: Bērna tiesības: bērnu piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem, 2014. gada 25. marts, UNA/HRC/25/L.10.

16 Skatiet 2. zemsvītras piezīmi iepriekš.

17 Ministru komitejas lēmums Rec(2006)5 dalībvalstīm par Eiropas Padomes rīcības plānu personu ar invaliditāti tiesību un pilnvērtīgas līdzdalības veicināšanai sabiedrībā: personu ar invaliditāti dzīves kvalitātes uzlabošana Eiropā 2006.–2015. gadā, pieejams tiešsaistē: http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/soc-sp/Rec_2006_5%20Disability%20Action%20Plan.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī), 3.14.1. punkts.

Cilvēktiesību rādītāju sistēmas

Mūsu pētījumā ir norādīti vairāki aktuāli projekti, kuros tika izstrādāti rādītāji, kas attiecas uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām uz piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem Eiropā, tostarp:

1. Komisijas tiešsaistes invaliditātes uzraudzības instruments (DOTCOM)¹⁸, kurā sniegta informācija par tiesību aktiem un politikas virzieniem, kas attiecas uz personām ar invaliditāti, un informācijas rīks, lai vāktu informāciju Eiropas stratēģijai invaliditātes jomā 2010.–2020. gadam;
2. Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras (FRA) rādītāji, kas attiecas uz bērna tiesību aizsardzību, ievērošanu un veicināšanu Eiropas Savienībā¹⁹ un kas ietver četras tiesību pamatjomas, tostarp ģimenes vidi un alternatīvu aprūpi; aizsardzību pret izmantošanu un vardarbību; atbilstīgu dzīves kvalitāti; un izglītību, pilsonību un līdzdalību skolā un sporta nodarbēs;
3. Eiropas Komisijas finansēts pētījums datu vākšanai par bērnu iesaisti krimināllietu, civillietu un administratīvo lietu tiesvedībā²⁰;

4. ANO Bērnu fonda (UNICEF) un ANO Narkotiku un noziedzības novēršanas biroja (UNODC) izstrādātā juvenālās justīcijas rādītāju sistēma²¹;
5. Eiropas Padomes Bērna līdzdalības novērtēšanas rīks²².

Šīm rādītāju sistēmām bija vairāki ierobežojumi, kuru dēļ bērnu ar garīga rakstura traucējumiem gūtā pieredze saskarsmē ar tiesu sistēmām netika atspoguļota vai dažās jomās tika atspoguļota tikai daļēji. Piemēram, DOTCOM rīkā tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība netika konkrēti aplūkota kā atsevišķs temats. Savukārt, lai gan FRA rādītājos bija uzsvērta nepieciešamība pēc detalizētiem datiem, it sevišķi attiecībā uz invaliditāti tiesiskuma jomā, šī sistēma nebija pietiekami vispusīga, lai ietvertu šķēršļus, ar kuriem tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamībā saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem. EK pētījumā par bērnu iesaisti tiesvedībā apkopojā ļoti lielu apjomu datu no visām ES dalībvalstīm, bet diemžēl tajos nebija detalizēti dati atkarībā no invaliditātes.

Informācijas sistēmas detalizētu datu apkopošanai

„Lai pildītu savas saistības, dalībvalstīm ir jāizveido un jāievieš tādi datu vākšanas mehānismi, kas ir precīzi, standartizēti un pieļauj sīkāku detalizēšanu, un kas atspoguļotu bērnu ar invaliditāti faktisko situāciju. Šā jautājuma nozīme bieži vien netiek pietiekami ņemta vērā un netiek uzskatīta par prioritāti, lai gan tas ietekmē ne tikai pasākumus, kas jāveic profilakses nolūkā, bet arī, resursu sadalījumu programmu finansēšanai²³.”

Pētījuma turpinājumā tika novērtēta informācijas sistēmu struktūra, proti, vai tā spēj reģistrēt datus par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem individuālo pieredzi saskarē ar tiesu sistēmām. Tika aplūkoti divi saistīti jautājumi. Pirmais attiecas uz to, kā tiesu sistēmas varētu apkopot informāciju par bērna invaliditātes vai traucējumu veidu, savukārt otrs attiecas uz

nodrošinātā tiesvedības atbalsta vai pielāgojumu uzskaiti. Šos divus jautājumus uzskata par ļoti svarīgiem elementiem, ko varētu izmantot tiesu procesu analizēšanā un reformēšanā, lai šos procesus pilnībā pielāgotu bērnu vajadzībām un nodrošinātu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.

Šādu informācijas sistēmu izstrāde ir saistīta ar vairākām problēmām. Ja tiks izmantotas pārāk plašas invaliditātes kategorijas, tās, visticamāk, nenodrošinās informāciju par konkrētajiem šķēršļiem, ar ko, piemēram, saskaras bērni ar vairākiem traucējumu veidiem. Savukārt pārmērīgi detalizēta informācija par dažādiem traucējumu veidiem, visticamāk, nebūs praktiski izmantojama un pārāk balstīsies uz invaliditātes medicīnisko modeli, nevis uz invaliditātes sociālo modeli, kas

18 Pieejams tiešsaistē: <http://www.disability-europe.net/dotcom> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

19 Pieejams tiešsaistē: <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

20 Pieejams tiešsaistē: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/Home/Default.aspx> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

21 Pieejams tiešsaistē: http://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Manual_for_the_Measurement_of_Juvenile_Justice_Indicators.pdf (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

22 Eiropas Padomes Bērnu tiesību daļa (Children's Rights Division) un Jauniešu nodaļa (Youth Department), Bērna līdzdalības novērtēšanas rīks: rādītāji progresā novērtēšanai bērnu un jauniešu līdz 18 gadu vecumam tiesību veicināšanā saistībā ar viņu līdzdalību jautājumos, kas viņus skar (Indicators for Measuring Progress in Promoting the Rights of Children and Young People Under the Age of 18 to Participate in Matters of Concern to them), pieejams tiešsaistē: http://coe.int/t/dg3/children/participation/Newdefault_en.asp (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

23 Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 9 (2006. gads): Bērnu ar invaliditāti tiesības, 2007. gada 27. februāris, CRC/C/GC/9, 19. paragrafs.

ir atzīts ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (*UNCRPD*). Turklāt sarežģījumus rada arī stigmatizācija, proti, bērni tiek „marķēti” kā personas ar dažādiem traucējumiem, piemēram, bērni ar garīgās veselības traucējumiem.

Šādu sistēmu pamatā vienmēr ir jābūt bērna vislabākajām interesēm, kā noteikts ANO Konvencijas par bērna tiesībām (*UNCRC*) 3. panta 1. punktā un *UNCRPD* 7. pantā. ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas (turpmāk – *UNCRPD* komiteja) vadlīnijās ir ierosināts nodalīt „fizisko, maņu, intelektuālās attīstības un garīga rakstura” traucējumus, taču šīs kategorijas ir saistītas ar definīciju problēmām un ir jāturpina analizēt.

Ir izstrādāti cilvēktiesību standarti par uzskaiti – ierakstu veikšanu tiesu sistēmās, it sevišķi saskaņā ar ANO Havannas noteikumiem par bērnu aizturēšanu²⁴. Lai gan ir noteikta prasība

apkopot vispusīgu informāciju par identitāti, aizturēšanas iemesliem, paziņošanu vecākiem un fiziskās vai garīgās veselības traucējumiem, šī prasība neietver apkopot informāciju par nepieciešamību pēc atbalsta un saprātīgiem pielāgojumiem, tādēļ valdības, visticamāk, šos aspektus neuzraudzīs.

Šā projekta ietvaros veiktajos pētījumos netika atklāts neviens iniciatīvas piemērs, proti, nav ierosināta neviens tiesu sistēmas profesionāļu iniciatīva izstrādāt vispusīgas sistēmas informācijas apkopošanai un kopīgošanai par atbalstu un saprātīgiem pielāgojumiem bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Viens daudzsološs piemērs bija Anglijas Nacionālā veselības dienesta „Pieejamas informācijas standarta” projekts, kurā noteikts, ka ir jāveic uzskaitē par atsevišķu pakalpojumu saņēmēju vajadzībām un viņiem vajadzīgajiem/nodrošinātajiem pielāgojumiem²⁵.

Ieteikumi

Pilns ieteikumu kopums ir pieejams ziņojumā un ietver:

- Lielāku uzsvāri uz datu vākšanu par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību personām ar invaliditāti;
- Detalizētu datu vākšanas un publicēšanas sistēmu ieviešanu, datu sadalījumu balstot uz vecumu un traucējumu veidu visos tiesu sistēmas posmos;
- Sistemātisku datu apkopošanu par atsevišķiem bērniem vajadzīgajiem pielāgojumiem atbilstīgi bērna vislabākajām interesēm;
- Šo pieeju integrēšanu Eiropas Komisijas līmenī;
- Eiropas Komisijas un valstu valdību izstrādātas vadlīnijas, kurās noteikts, ka bērnu ar garīga rakstura traucējumiem novērtēšanā galvenā uzmanība ir jāpievērš ar invaliditāti saistītu pielāgojumu nodrošināšanai, kuri ļautu šiem bērniem piedalīties tiesvedībā vienlīdzīgi ar citām personām;

- Rīku un sistēmu izstrādi, lai kopīgotu aktuālāko informāciju par bērniem vajadzīgajiem un ar invaliditāti saistītiem pielāgojumiem un atbalstu tiesvedībā, ko nodrošina galvenie profesionāļi, kuri strādā ar šādiem bērniem, kā arī ko nodrošina starpdisciplinārā līmenī;
- Turpmāku pētījumu veikšanu un rezultātu rādītāju izstrādi, lai novērtētu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības piekļūt tiesību aizsardzības līdzekļiem valstu tiesu sistēmās.

24 ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 45/113: ANO Noteikumi par nepilngadīgo aizsardzību brīvības atņemšanas gadījumā, 1990. gada 14. decembris, A/RES/45/113.

25 Papildu informācijas pieejama: <http://www.england.nhs.uk/accessibleinfo> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

3. Standarti un desmit Eiropas valstīs iegūtie dati

Šā projekta izstrādes pamatā bija atziņa, ka Eiropā bērni ar garīga rakstura traucējumiem ir pakļauti lielākam nopietnu cilvēktiesību pārkāpumu riskam savas invaliditātes dēļ. Pētījumu veica desmit Eiropas Savienības dalībvalstīs un to vadīja jurisprudences, cilvēktiesību un sociālā darba jomu akademiķi, sadarbībā ar vietējo nevalstisko organizāciju aktīvistiem un pētniekiem. Projektu atbalstīja starptautisku ekspertu grupa, kurā bija bērnu tiesību un invaliditātes tiesību jomu pārstāvji²⁶.

Projekts tika veidots, lai vāktu informāciju trīs tieslietu jomās, proti, kriminālietu, civillietu un administratīvo lietu procesos. Ikviens no šīm jomām ir ļoti plaša, tādēļ projekta aktivitātes tika koncentrētas uz dažiem kritiski svarīgiem jautājumiem un krustpunktiem, kuros bērni ar garīga rakstura traucējumiem, iespējams, saskaras ar tiesu sistēmām:

1. **Kriminālprocesi**

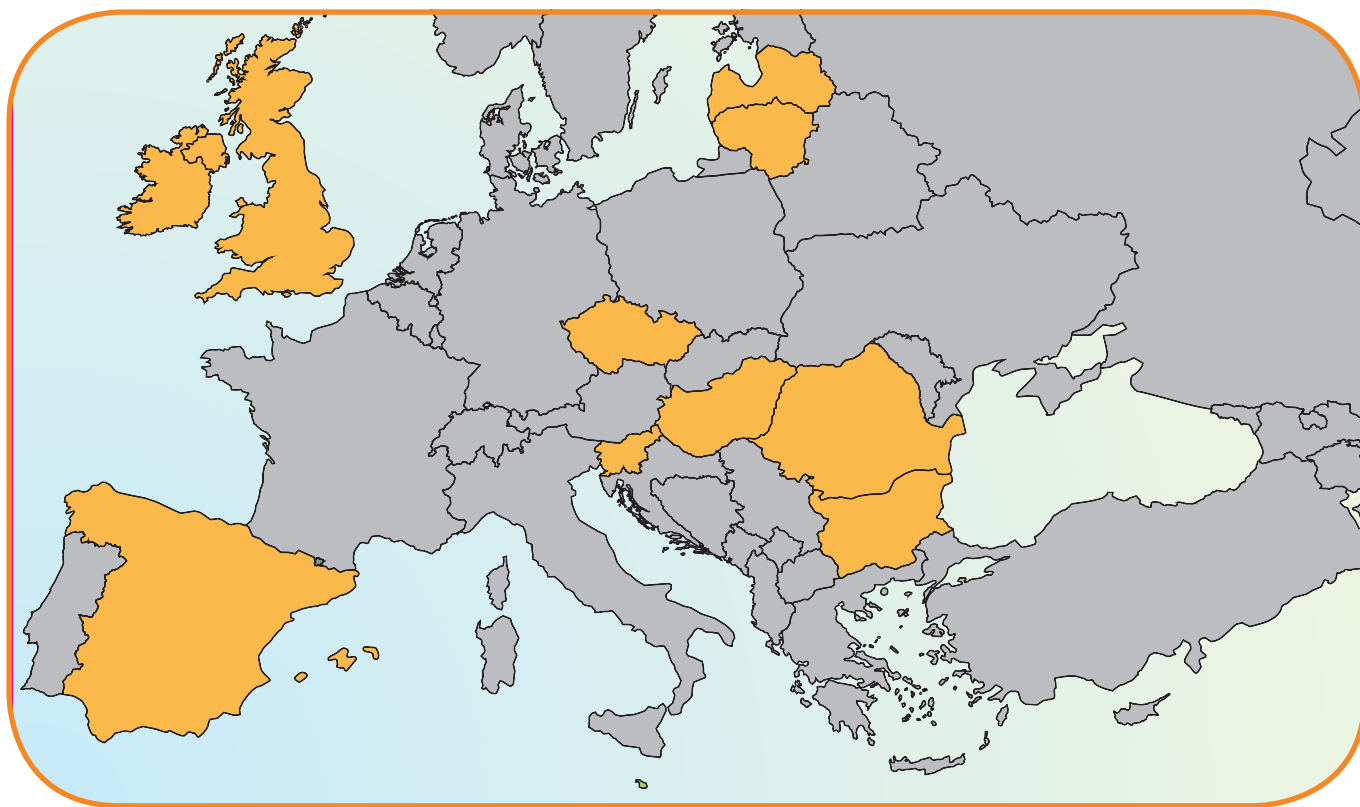
Nepilngadīgi liecinieki, cietušie un aizdomās turamie ar garīga rakstura traucējumiem visos kriminālizmeklēšanas un tiesvedības posmos.

2. **Civilprocesi**

Lēmumi par to, kur un ar ko kopā dzīvos bērni ar garīga rakstura traucējumiem, tostarp lēmumi par ievietošanu iestādē un piekļuvi atbalstam, lai bērns varētu izmantot tiesības dzīvot sabiedrībā.

3. **Administratīvie procesi**

Lēmumi par piekļuvi izglītībai un atbalsta un saprātīgu pielāgojumu nodrošināšana iekļaujošas izglītības vidē.

26 Visu projektā iesaistīto personu saraksts ir pieejams tīmekļa vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Konteksts

Bērni ar invaliditāti ir pakļauti lielākam ļaunprātības un vardarbības riskam nekā bērni bez invaliditātes²⁷. Tas ietver arī mērķtiecīgu naidīgumu²⁸. Turklāt pētījumi liecina, ka ļoti liels skaits bērnu ar intelektuālās attīstības vai attīstības traucējumiem tiek bieži pakļauti seksuālai vardarbībai²⁹.

ANO ģenerālsēkretāra Globālajā pārskatā par vardarbību pret bērniem (*World Report on Violence Against Children*) tika uzsvērts, ka visā pasaulē bērni ar invaliditāti joprojām tiek pārāk ilgstoši paturēti iestādēs³⁰, kas ir sevišķi raksturīgi Centrāleiropā un Austrumeiropā, kur institucionalizēšanas rādītāji paaugstinājās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā.³¹ Cilvēktiesību uzraudzība un dokumentēšana, ko galvenokārt veic pilsoniskās sabiedrības organizācijas, ir pievērsusi sabiedrības uzmanību bieži sastopamajai paviršībai un ļaunprātībai pret bērniem sociālās aprūpes iestādēs un nepilngadīgiem uzraudzības un bērnu aizsardzības mehānismiem³².

Aizvien lielāka uzmanība tiek pievērsta situācijai saistībā ar bērniem, kas nonāk saskarē ar krimināltiesību sistēmām, it sevišķi pēc ANO standarta obligāto noteikumu par juvenālās justīcijas administrēšanu (Pekinas noteikumi)³³ pieņemšanas. Starptautiskajos standartos ir uzsvērts, ka procedūrām ir jābūt vērstām uz bērna vajadzībām un ka ir vajadzīgas preventīvas pieejas attiecībā uz nepilngadīgiem likumpārkāpējiem. Turklāt ir arī uzsvērts, ka visās procedūrās vislielākā nozīme ir vislabāko interešu principam. Diemžēl ļoti neliels uzsvars ir likts uz un ir maz pētījumu par bērnu ar invaliditāti situāciju krimināltiesību sistēmās, turklāt nav pieejama praktiski nekāda informācija par bērniem ar garīga rakstura traucējumiem³⁴. Minētajā globālajā pārskatā bija uzsvērtas dažas bieži sastopamas problēmas, un valdības tika aicinātas rīkoties:

„Lai gan nav pieejami praktiski nekādi dati par gados jauniem likumpārkāpējiem ar invaliditāti, ir atzīts, ka bērni ar intelektuālās attīstības un garīgās veselības traucējumiem ir pakļauti lielākam riskam nonākt konfliktā ar likumu, nereti citu personu ietekmē, kuras šādus bērnus izmanto kā marionetes. Kad šādi bērni nonāk nepatīkšanās, viņiem ir mazākas iespējas no tām izkļūt vai savā vārdā ierosināt spēcīgu lietu. Nonākot cietumā, viņi ir pakļauti lielākam ļaunprātības riskam. Ne juvenālās justīcijas sistēmas, ne bērnu labklājības sistēmas nav pielāgotas tā, lai spētu nodrošināt bērna garīgās veselības vajadzības [...]”³⁵

Organizācijas ‘*Prison Reform Trust*’ nesēn veiktā pētījumā Apvienotajā Karalistē tika konstatēts, ka 60% no aizdomās turētajiem nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem bija „saziņas sarežģījumi” un 25% – intelektuālās attīstības traucējumi. Turklāt tika konstatēts, ka „nav nekādas regulāras vai sistemātiskas procedūras, kura tiktu izmantota, lai identificētu apsūdzēto vajadzības pēc konkrēta atbalsta”³⁶.

Nepilngadīgi liecinieki un cietušie ar garīga rakstura traucējumiem nereti tiek izslēgti no derīgu liecību sniegšanas kriminālprocesa ietvaros gan vecuma, gan traucējumu dēļ³⁷. Daudzos gadījumos aizspriedumaina attieksme un procesuāli šķēršļi, piemēram, vispārēja prasība saprast zvēresta būtību un sekas, noved pie tā, ka šādu bērnu liecības netiek ņemtas vērā vai ka apsūdzība tiek anulēta³⁸.

27 Hilary Brown, *Pieaugušo un bērnu ar invaliditāti aizsardzība pret ļaunprātību (Safeguarding adults and children with disabilities against abuse)* (Strasbūra: Eiropas Padome, 2003. gads).

28 Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra pašlaik īsteno noslēdzošo posmu lielam pētījumam par mērķtiecīgu vardarbību un naidīgumu pret bērniem ar invaliditāti. Papildu informācija pieejama tiešsaistē: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility> (pēdējo reizi skatīts: 2015. gada 20. aprīlī).

29 D. Valenti-Heina (D. Valenti-Hein) un L. D. Švarts (L. D. Schwarz), *Seksuālā vardarbība pret personām ar attīstības traucējumiem (Sexual Abuse of Those with Developmental Disabilities)* (Santa Barbara, Kalifornija: James Stanfield Co, 1995. gads).

30 ANO ģenerālsēkretārs, *Kopsavilkuma ziņojums – Vardarbība pret bērniem ar invaliditāti (Violence against Disabled Children)* (Ņujorka: Jēlas Sabiedrības veselības skola, 2005. gads).

31 Pauls Seržio Pinheiro (Paulo Sergio Pinheiro), *Globāls pārskats par vardarbību pret bērniem – ģenerālsēkretāra pētījums par vardarbību pret bērniem (World Report On Violence Against Children – Secretary General’s Study on Violence Against Children)* (Ženēva: Augstā cilvēktiesību komisāra birojs (OHCHR), UNICEF, Pasaules Veselības organizācija (PVO), 2006. gads), 183. lpp.

32 Skatiet, piemēram, Tiesiskās aizsardzības centra (Centre for Legal Resources un UNICEF) *Bērnu un jauniešu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību uzraudzības sabiedriskās iestādes (Monitoring the rights of mentally disabled children and young people in public institutions)* (Bukarestē: UNICEF Rumānijā, 2006. gads).

33 ANO Ģenerālā asambleja, Rezolūcija Nr. 40/33: ANO standarta obligātie noteikumi par juvenālās justīcijas administrēšanu (Pekinas noteikumi), 1985. gada 29. novembris, A/RES/40/33. Skatiet arī: ANO, Ekonomisko un sociālo lietu padome, Rezolūcija Nr. 1997/30: Rīcības pamatnostādnes saistībā ar bērniem krimināltiesību sistēmā (*Guidelines of Action on Children in the Criminal Justice System*), 1997. gada 21. jūlijs, E/RES/1997/30.

34 Skatiet 30. zemsviras piezīmi iepriekš.

35 Turpat, 194. lpp., 5. punkts.

36 Dženija Talbota (Jenny Talbot), *Taisnīga piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem? Atbalsts mazaizsargātiem apsūdzētajiem krimināllietās (Fair Access to Justice? Support for Vulnerable Defendants in the Criminal Courts)*, A PRT briefing paper (AK: Prison Reform Trust, 2012. gada jūnijs).

37 Skatiet, piemēram, Rebeka Milne (Rebecca Milne) un Rejs Buls (Ray Bull), Liecinieku ar mācīšanās traucējumiem noprotināšana tiesvedības vajadzībām (*Interviewing witnesses with learning disabilities for legal purposes*), *British Journal of Learning Disabilities*, 29:3 (2012. gads), 93. lpp., 7. punkts.

38 Klēra Edvarda (Claire Edwards), Džiliana Harolda (Gillian Harold) un Šeins Kilkomins (Shane Kilcommins), *Personu ar invaliditāti, kas cietušas no noziedzīgiem nodarījumiem, piekļuve tiesību aizsardzības līdzekļiem Īrijā (Access to Justice for People with Disabilities as Victims of Crime in Ireland)*, (Korkas universitāte, Lietišķo sociālo studiju skola un Krimināltiesību un cilvēktiesību centrs, Juridiskā fakultāte, 2012. gada februāris), 140. lpp.

Starptautiskie standarti

Bērniem ar garīga rakstura traucējumiem ir tādas pašas cilvēktiesības kā pārējiem. Taču gan vecuma, gan traucējumu dēļ viņi ir pakļauti lielākam dažādu veidu diskriminācijas riskam. Uz šādu bērnu situāciju attiecināmi gan starptautiskie tiesību akti par bērna tiesībām, gan starptautiskie tiesību akti par personu ar invaliditāti tiesībām.

Pētījuma vadošais princips bija svarīgākie starptautiskie cilvēktiesību standarti par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību, kā arī Eiropas Padomes Pamatnostādnes par bērniem draudzīgu tiesu sistēmu³⁹. Visas valstis, kuras piedalījās projekta īstenošanā, ir pievienojušās ANO Konvencijai par bērna tiesībām (UNCRC) un ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām (UNCRPD), izņemot Īriju, kas vēl nav ratificējusi UNCRPD.

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība starptautiskajās tiesībās

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija

8. pants

Katram cilvēkam ir tiesības uz efektīvu viņa tiesību atjaunošanu kompetentā nacionālā tiesā gadījumos, kad pārkāptas viņa pamattiesības, kas noteiktas konstitūcijā vai likumā.

ANO Bērna tiesību konvencija

3. pants

1. Visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.
2. Dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus, un šajā nolūkā veic visus attiecīgos likumdošanas un administratīvos pasākumus.
3. Dalībvalstis nodrošina to, lai iestādes, dienesti un struktūras, kas ir atbildīgas par bērnu aprūpi vai aizsardzību, atbilstu kompetentu iestāžu noteiktajiem standartiem, īpaši drošības, veselības un personāla lieluma un piemērotības ziņā, kā arī tiktu veikta kompetenta uzraudzība.

12. pants

1. Dalībvalstis nodrošina, lai ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, būtu tiesības brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

Šajā nolūkā bērnam tiek dota iespēja tikt uzklaustītam jebkādā ar viņu saistītā tiesvedībā un administratīvā procesā vai nu tieši, vai ar pārstāvja vai attiecīgas iestādes starpniecību, ievērojot attiecīgās valsts tiesību aktu procesuālās normas.

ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām

7. pants – Bērni ar invaliditāti

1. Dalībvalstis veic visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu, ka bērni ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem bērniem pilnībā izmanto visas cilvēktiesības un pamatbrīvības.
2. Visos lēmumos, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, galvenajam apsvērumam jābūt bērna vislabākajām interesēm.
3. Dalībvalstis nodrošina, ka bērniem ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem bērniem ir tiesības brīvi paust savu viedokli par visiem ar viņiem saistītajiem jautājumiem, viņu uzskatus pienācīgi ņemot vērā atbilstoši viņu vecumam un briedumam, un atbilstoši viņu invaliditātei un vecumam saņemt palīdzību šo tiesību īstenošanai.

13. pants – Tiesas pieejamība

1. Dalībvalstis nodrošina efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus, lai atvieglotu viņu kā tiešu un netiešu procesa dalībnieku, tostarp kā liecinieku, lomu visās tiesvedības stadijās, tostarp izmeklēšanas un citās pirmstiesas stadijās.
2. Lai sekmētu efektīvu tiesas pieejamību personām ar invaliditāti, dalībvalstis veicina atbilstošu apmācību darbiniekiem, kas strādā tiesu administrācijas jomā, tostarp policijas un cietumu personālam.

39 Skatiet 2. zemsvītras piezīmi iepriekš.

Tāpat pētījuma plānošanā un īstenošanā tika ņemti vērā citi aktuālie starptautiskie un Eiropas standarti, tostarp:

- ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējie komentāri⁴⁰ un ANO Personu ar invaliditāti tiesību komitejas Vispārējie komentāri⁴¹;
- ANO standarta obligātie noteikumi par juvenālās justīcijas administrēšanu (Pekinas noteikumi), 1985. gada 29. novembris, A/RES/40/33;
- ANO Noteikumi par nepilngadīgo aizsardzību brīvības atņemšanas gadījumā (Havannas noteikumi), 1990. gada 14. decembris, A/RES/45/113;
- ANO principi un pamatnostādnes attiecībā uz piekļuvi juridiskajai palīdzībai krimināltiesību sistēmās (*United Nations Principles and Guidelines on Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems*), 2012. gada 20. decembris, A/RES/67/187.

Projekta partneri apņēmas īpašu uzmanību pievērst institucionālās aprūpes iestādēs esošo bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvei tiesību aizsardzības līdzekļiem. Ieviešana institucionālās aprūpes iestādēs mazina bērnu iespējas piekļūt sūdzību iesniegšanas mehānismiem, kādi varbūt ir pieejami citiem bērniem, tādēļ bērniem ar garīga rakstura

traucējumiem ir mazākas iespējas panākt tiesisko aizsardzību viņu cilvēktiesību pārkāpumu gadījumos, izmantojot tiesvedību vai daļēju tiesvedību. Neatkarīgu uzraudzības un pārbaudes iestāžu nozīme tika aplūkota saistībā ar to, cik lielā mērā šādas iestādes varētu sekmēt minēto bērnu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem, īpašu uzmanību pievēršot tam, vai šīs iestādes var uzsākt un turpināt sūdzību procedūru un tiesvedību bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vārdā. Pētnieki balsstījās uz šādām starptautisko tiesību normām:

- UNCRPD 16. pantu par tiesībām netikt pakļautam ekspluatācijai, vardarbībai un ļaunprātīgai izmantošanai un par prasību paredzēt, ka „visus personām ar invaliditāti paredzētos atvieglojumus un programmas efektīvi kontrolē”⁴²;
- UNCRPD 33. panta 2. punktu par neatkarīgu mehānismu izveidi, lai pārraudzītu konvencijas īstenošanu;
- Konvencijas pret spīdzināšanu un citu nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodīšanu fakultatīvo protokolu (OPCAT) un it sevišķi uz pienākumu izveidot valstu preventīvos mehānismus, kas varētu īstenot regulāras un neatkarīgas pārbaudes brīvības atņemšanas vietās⁴³.

Valstu pētījumi

Pēc tam projekta partneri izstrādāja metodiku attiecīgo starptautisko standartu piemērošanai katrā projekta valstī, ļoti labi apzinoties, ka uz to brīdi nebija pieejama praktiski nekāda informācija. Pētījuma komplicētība prasīja novērtēt valstu tiesību aktus un politiku, kā arī apkopot vispārējos statistikas datus, kas pieejami par valstu tiesu sistēmām. Tā kā pieejamie datus bija patiesi trūcīgi, partneri vienojās, ka ir vajadzīga empīriskā izpēte, kuras gaitā varētu atklāt sistēmas šķēršļus, ar ko saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem. Tādējādi pētījums tika veikts trīs savstarpēji saistītos posmos.

Pirmais posms – teorētiskā izpēte

Šā posma mērķis bija iegūt plašāku izpratni par to, kādā mērā jautājums par bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem tiek risināts valsts līmenī, sākt identificēt šķēršļus, ar ko saskaras bērni, un iegūt informāciju, kura bija vajadzīga mērķtiecīgākai izpētei turpmākajos posmos.

Šajā posmā tika apkopota publiski pieejamā informācija par tiesu sistēmu. Informācijas avoti ietvēra juridiskās un akadēmiskās grāmatas, žurnālu rakstus, tiesību aktus, tiesu un ombuda lietu pārskatus, parlamenta materiālus, statistikas datus, valstu līdztiesības iestāžu, cilvēktiesību iestāžu vai ombuda biroju pārskatus, nevalstisko un pilsoniskās sabiedrības organizāciju pārskatus, laikrakstu ziņas, kā arī ANO un citos starptautiskos ziņojumos pieejamo informāciju.

40 It sevišķi Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 2 (2001. gads): Neatkarīgu valstu cilvēktiesību iestāžu nozīme bērnu tiesību aizsardzībā un veicināšanā (*The role of Independent National Human Rights Institutions in the Protection and Promotion of the Rights of the Child*), 2002. gada 15. novembris, CRC/GC/2002/2; UNCRPD komitejas Vispārējais komentārs Nr. 9 (2006. gads): Bērnu ar invaliditāti tiesības (*The rights of children with disabilities*), 2007. gada 27. februāris, CRC/C/GC/9; UNCRPD komitejas Vispārējais komentārs Nr. 10 (2007. gads): Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā (*Children's rights in juvenile justice*), 2007. gada 25. aprīlis, CRC/C/GC/10; un UNCRPD komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013. gads): Bērna tiesības uz savu vislabāko interešu privilēģētu ievērošanu (*On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration*) (3. panta 1. punkts), 2013. gada 29. maijs, CRC/C/GC/14.

41 Personu ar invaliditāti tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 1 (2014. gads): Pieejamība (*Accessibility*), CRPD/C/GC/1; un UNCRPD komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 2 (2014. gads): Vienlīdzīga tiesības spējas atzišana (*Equal recognition before the law*), CRPD/C/GC/2.

42 UNCRPD 16. panta 3. punkts.

43 OPCAT IV daļa.

Otrais posms – padziļināta teorētiskā izpēte

Otrā posma mērķis bija identificēt papildu informācijas avotus par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar garīga rakstura traucējumiem valsts līmenī, cenšoties piekļūt informācijai, kura nebija publiski pieejama. Šā posma papildus mērķis bija noteikt būtiskākos šķēršļus, ar ko šajā jomā saskaras pētnieki, lai izstrādātu vadlīnijas tiem, kuri nākotnē veiks izpēti par tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamību bērniem ar invaliditāti.

Šajā posmā pētnieki centās piekļūt specializētām bibliotēkām un pētniecības institūtiem, kas pieejami tiesu sistēmas darbiniekiem, advokātiem, sociālajiem darbiniekiem, prokuroriem, probācijas iestādēm un valstu datu bāžu sistēmām. Pētnieki arī saņēma vadlīnijas par to, kā analizēt lielus informācijas apjomus, tostarp ar kvantitatīvās un kvalitatīvās analīzes paņēmieniem.

Trešais posms – empiriskā izpēte

Pētījuma noslēguma posma mērķis bija iegūt kvalitatīvu informāciju, lai papildinātu pirmajos divos posmos iegūtos datus. Šis posms bija īpaši svarīgs, ņemot vērā būtisko informācijas trūkumu par šķēršļiem, kas kavē piekļuvi tiesību

aizsardzības līdzekļiem, un par atbalsta un saprāpīgu pielāgojumu pieejamību bērniem tiesu sistēmās, un izzināt tiesnešu, advokātu, sociālo darbinieku un citu profesionāļu skatījumu un pieredzi. Turklāt šā posma mērķis bija apkopot pašu bērnu ar garīga rakstura traucējumiem, viņu vecāku un aprūpētāju viedokļus.

Šajā posmā pētnieki organizēja dažādas fokusgrupas, kurās piedalījās vai nu vienas, vai dažādu profesiju pārstāvji, kā arī veica daļēji strukturētas individuālas intervijas ar vecākiem un dažiem bērniem. Šajā posmā tika atklātas vairākas būtiskas problēmas, piemēram, lēnas ētikas komiteju atzinumu saņemšanas procedūras, tiesu sistēmas darbinieku nepieejamība, kā arī procesuāli un cita veida šķēršļi saistībā ar bērnu ar garīga rakstura traucējumiem, kas ievietoti institucionālās aprūpes iestādēs, apmeklēšanu.

Pētījuma metodikas detalizētāks izklāsts pieejams ziņojumā „Datu vākšana un izplatīšana – iegūto datu kopsavilkums”, kas ir pieejams angļu valodā projekta tīmekļa vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.⁴⁴

Ierosinātie rādītāji attiecībā uz bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem

Pētījuma gaitā visās desmit projekta valstīs tika iegūts liels datu apjoms par bērniem, personām ar invaliditāti, tiesu administrāciju, uzraudzības un sūdzību iesniegšanas mehānismiem un saistītām jomām. Viens no lielākajiem projekta izaicinājumiem bija noteikt veidu, kā analizēt šo informāciju tā, lai apzinātu tieši tos šķēršļus, ar ko saskaras bērni ar garīga rakstura traucējumiem, un lai noteiktu projekta valstu līdzības, atšķirības un aktuālos jautājumus. Lai to panāktu un lai iegūtie dati būtu nozīmīgi arī Eiropas līmenī, projekta partneri izstrādāja cilvēktiesību rādītāju kopumu, ko izmantoja kā analītisku sistēmu.

Šīs pieejas pamatā bija Augstā cilvēktiesību komisāra biroja analītiskās vadlīnijas par cilvēktiesību standartu īstenošanas uzraudzību⁴⁵, kā arī zināms elastīgums, ko noteica ierobežotie resursi⁴⁶. Vadlīnijās ir ierosināti trīs rādītāju veidi, proti, struktūras, procesa un rezultāta pieeja⁴⁷. Rezultātu datu trūkuma dēļ (jo tie netika apkopoti nevienā no šā projekta valstīm) šajā projektā uzmanība tika koncentrēta uz struktūras un procesa rādītājiem. Projekta partneri aicina ES un dalībvalstis izstrādāt infrastruktūru, kas nepieciešama pamatotu rezultātu rādītāju ieguvei nākotnē.

44 Profesore Anna Lousone, *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: iegūto datu kopsavilkums* (MDAC un Lidsas universitāte, 2015. gada aprīlis).

45 Apvienoto Nāciju Organizācijas Augstā cilvēktiesību komisāra birojs, *Cilvēktiesību rādītāji: novērtēšanas un īstenošanas vadlīnijas* (Human Rights Indicators: Guide to Measurement and Implementation), HR/PUB/12/5, (Ņujorka un Ženēva: OHCHR, 2012. gads).

46 Kā norādījis OHCHR: „Cilvēktiesību rādītājs sniedz konkrētu informāciju par kāda ar cilvēktiesību normām vai standartiem saistīta objekta, notikuma, darbības vai rezultāta statusu vai stāvokli un aplūko un atspoguļo cilvēktiesību principus un problēmas. Šādu rādītāju var izmantot, lai novērtētu un uzraudzītu cilvēktiesību sekmēšanu un īstenošanu”. Turpat.

47 Detalizēta informācija par šo pieeju ir izklāstīta: Profesore Anna Lousone, *Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem. Datu vākšana un izplatīšana: vadlīniju ziņojums* (MDAC un Lidsas universitāte, 2015. gada janvāris), pieejams projekta tīmekļa vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības bērniem ar garīga rakstura traucējumiem indikatori

Pirmais kopums – uzraudzība un sūdzības – strukturālie rādītāji

- I.1: Valdība ir ratificējusi un transponējusi starptautiskos cilvēktiesību dokumentus par bērna tiesībām un personu ar invaliditāti tiesībām.
- I.2: Valdība ir pieņēmusi valsts politikas virzienus, kas paredz mērķi uzlabot bērnu ar garīga rakstura traucējumiem piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem.
- I.3: Saskaņā ar tiesību aktiem ir izveidota neatkarīga struktūra, kas uzrauga, aizsargā un veicina bērnu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības, tostarp veic uzraudzību institucionālās aprūpes iestādēs.
- I.4: Visās iestādēs, kas sniedz pakalpojumus bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, pastāv efektīvi sūdzību iesniegšanas mehānismi.

Otrais kopums – līdzdalība tiesu procesos – procesu rādītāji

- II.1: Visos procesos un procedūrās, kurās iesaistīti bērni ar garīga rakstura traucējumiem, primārais apsvērums ir bērna vislabākās intereses.
- II.2: Tiesu sistēmas ir pieejamas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem.
- II.3: Tiesu sistēmas novērtē katra bērna ar garīga rakstura traucējumiem individuālās vajadzības un nodrošina, ka tiek ieviesti individualizēti pielāgojumi un atbalsts, lai garantētu šo bērnu drošu un efektīvu līdzdalību.
- II.4: Bērnu personas un sensitīvie dati tiek aizsargāti, kā arī bērni ir aizsargāti pret stigmatizāciju plašsaziņas līdzekļos.

Trešais kopums – tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības veicināšana – procesu rādītāji

- III.1: Neatkarīgas struktūras un trešās personas var iesniegt sūdzības bērna vai bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vārdā.
- III.2: Juridiskā pārstāvība un juridiskā palīdzība ir pieejama bērniem ar garīga rakstura traucējumiem visos tiesu procesos, kas šos bērnus skar.
- III.3: Visi tiesu procesu profesionāļi, kas saskaras ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, ir apmācīti atzīt un sekmēt bērnu tiesības, tostarp viņu tiesības uz saprātīgiem pielāgojumiem.

Šīs analīzes rezultātā iegūtie dati ir sīki aprakstīti ziņojumā „Starptautiskie standarti un desmit ES dalībvalstīs iegūtie dati”, kas visās projekta valodās pieejams projekta vietnē: www.mdac.org/accessing-justice-children.

Tiesu sistēmas profesionāļu apmācība

Projekta partneri jau pašā projekta sākumā uzsvēra nepieciešamību pēc tiesu sistēmas profesionāļu apmācības, turklāt tas ir vairākkārt norādīts arī attiecīgajos cilvēktiesību dokumentos. ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 4. panta 1. punkta i) apakšpunktā konvencijas dalībvalstis ir aicinātas „veicināt ar personām ar invaliditāti strādājošo profesionālo darbinieku un personāla apmācību par šajā konvencijā atzītajām tiesībām, lai uzlabotu šo tiesību garantētās palīdzības un pakalpojumu sniegšanu”. Līdzīga prasība ir noteikta ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr. 14⁴⁸.

Daži no pašiem būtiskākajiem šķēršļiem, kas konstatēti bērnu piekļuvē tiesību aizsardzības līdzekļiem, ir tiesu sistēmas darbinieku, advokātu un citu profesionāļu, tostarp policijas, sociālo darbinieku un sociālās aprūpes iestāžu vadības, attieksme⁴⁹. Daudzās valstīs tika novērota diskriminējoša attieksme, kuras pamatā ir negatīvi pieņēmumi par bērniem ar invaliditāti un viņu spēju piedalīties tiesvedībā. UNCRPD ievērojami maina izpratni par invaliditātes būtību, proti, ir notikusi pāreja no medicīniskas pieejas, kura vērsta uz personas konkrētajiem traucējumiem, uz atziņu, ka invaliditāte ir rezultāts, kas izriet no mijiedarbības starp personām ar traucējumiem un vides vai attieksmes šķēršļiem sabiedrībā⁵⁰. Tādēļ ir jāatklāj un jāizskauž tiesu sistēmu profesionāļu negatīva un izslēdzoša attieksme.

Pašlaik profesionāļiem ir pieejams vien neliels daudzums informācijas par bērnu ar invaliditāti tiesībām un vēl mazāk par viņu piekļuvi tiesību aizsardzības līdzekļiem. Valstīs netika konstatēti nekādi vispārīgi vai specializēti kursi, kuros tiesneši un advokāti varētu saņemt specializētu apmācību par šo jautājumu⁵¹.

Šajā nolūkā līdās universitātes Invaliditātes jautājumu pētījumu centrs (*Centre for Disability Studies at the University of Leeds*) un Īrijas Valsts universitātes Invaliditātes jautājumu tiesību un politikas centrs Golvejā (*Centre for Disability Law and Policy at the National University of Ireland, Galway*) sadarbojās un izstrādāja vispusīgus izglītības un apmācības materiālus profesionāļiem. Mēs ceram, ka valstu tiesību zinātņu izglītības iestādes un citas profesionāļu asociācijas aktīvi izmantos šos materiālus, tādējādi nostiprinot savu biedru zināšanas un prasmes. Šo apmācības materiālu konkrētais mērķis ir sekmēt un atbalstīt:

- starpdisciplīnu apmācību galveno profesiju pārstāvjiem, kas strādā tiesu sistēmā un var saskarties ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem;
- universitātes un citu akadēmisko kursu studentu izglītošanu tādos priekšmetos kā tiesību zinātne, cilvēktiesības, invaliditātes jautājumu studijas un bērnu studijas, kas skar bērnu ar garīga rakstura traucējumiem situāciju tiesvedības ietvaros;
- nodrošināt resursu kopumu, kas palīdzēs uzlabot izpratni un informētību par cilvēktiesībām cilvēkiem, kuri ir aktīvi ieinteresēti šajā jautājumā (piemēram, bērnu ar garīga rakstura traucējumiem vecākiem).

48 ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013. gads): bērna tiesības uz savu vislabāko interešu privileģētu ievērošanu (3. panta 1. punkts), 2013. gada 29. maijs, CRC/C/GC/14, 15. punkts.

49 Papildu informācija pieejama ziņojumā „Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība bērniem ar garīga rakstura traucējumiem – Starptautiskie standarti un desmit ES dalībvalstis iegūtie dati” (*Access to Justice for Children with Mental Disabilities: International Standards and Findings from Ten EU Member States*) (MDAC, 2015. gada aprīlis), pieejams visās projekta valodās: www.mdac.org/accessing-justice-children.

50 UNCRPD, preambulas e) punkts un 9. pants.

51 Skatiet 49. zemsivītras piezīmi iepriekš.

Pamatjēdzieni un prasmes

Materiālu ievadā ir izklāstīti tiesiskuma un tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības pamatjēdzieni. Visi temati ir skaidri aprakstīti, sniedzot konkrētu, nejuridisku informāciju par cilvēktiesību standartiem. Tiek aplūkotas šādas tēmas:

1. Pieejamība
2. Tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamība
3. Invaliditāte un bērnība
4. Līdztiesība un nediskriminācija
5. Sūdzību iesniegšanas iespējas
6. Līdzdalība tiesvedībā
7. Pārstāvība un palīdzība
8. Efektīva un atbilstīga datu aizsardzība
9. Taisnīga tiesa

Tomēr, lai veicinātu profesionāļu attieksmes maiņu, nepietiek ar zināšanām vien, tādēļ nākamajā materiālu sadaļā ir aprakstītas prasmes, kuras ir būtiskas, lai nodrošinātu uz bērniem vērstu pieeju, kas ņem vērā arī invaliditātes aspektus. Materiālos aprakstītās konkrētās prasmes ir sekojošas:

Pozitīvas, bezaizspriedumainas attieksmes attīstīšana

Tas ietver pozitīvu, atbalstošu pieeju jebkādā saskarsmē ar bērniem neatkarīgi no personas profesionālā statusa. Profesionāļi tiek mudināti apsvērt, kā sniegt bērniem piemērotu atbalstu viņiem drošā vidē.

Šķēršļu noteikšana un likvidēšana

Šajā sadaļā profesionāļi, tostarp tiesneši, tiek aicināti rūpīgi izskatīt juridiskās un citas procedūras, lai noteiktu, vai tās diskriminē vai pat automātiski izslēdz bērnus no piekļuves tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, un tad rīkoties un mainīt šādas procedūras. Šāda pieeja paredz, ka visos un jebkādos apstākļos uzmanība tiek koncentrēta uz bērna vislabākajām

interesēm, izstrādājot elastīgus noteikumus un procesus, un nodrošinot, ka attiecīgo bērnu pamattiesības ir svarīgākas par procesuāliem apsvērumiem.

Saziņa ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un šādas saziņas sekmēšana

Šajā sadaļā sniegti vairāki ieteikumi cieņpilna un atbalstoša dialoga uzsākšanai ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, tostarp arī ar bērniem, kam ir saziņas traucējumi un kas izmanto alternatīvās komunikācijas līdzekļus. Tāpat sadaļā aplūkoti daži konkrēti daudzsološas prakses piemēri, kas tika novēroti projekta norises laikā, proti, saistībā ar nopratināšanu policijā un tiesas sēdēs Bulgārijā, Čehijā, Lietuvā un Apvienotajā Karalistē.

Uzticēšanās un saiknes veidošana

Šajā sadaļā aplūkotas dažas no pamatprasmēm, kas profesionālim ir jāapgūst, lai liktu bērniem justies droši un atbalstītiem, komunicējot ar tiesu iestādēm un piedaloties tiesvedībā. Šīs sadaļas temati ietver komunikācijas uzsākšanu, ķermeņa valodu, klausīšanās prasmes un uzticības saglabāšanu, neatrodoties bērnam līdzās.

Tiesvedības elastīgums un inovācijas

Šajā sadaļā izklāstīti vairāki ierosinājumi, kā padarīt tiesas sēdes mazāk biedējošas bērniem ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī uzsvērta uz bērnu vērsta pieeja. Proti, ierosinājumi ietver ieteikumu noorganizēt bērnam iepriekšēju tiesas zāles apmeklējumu, skaidras un vienkāršas valodas izmantošanu, vienlīdzīgas attieksmes nodrošināšanu, atļauju bērnam sēdēt kopā ar vecākiem vai aprūpētājiem un sabiedrības un žurnālistu līdzdalības ierobežošanu.

Apmācības nodrošināšana, mācību programma un bibliogrāfija

Pamatmateriāli ir papildināti ar vadlīnijām par apmācības nodrošināšanu dažādu nozaru pārstāvjiem. Ierosinātās apmācības metodes ietver:

- sākotnēju apmācību plašām profesionāļu grupām;
- pastāvīgas profesionālās pilnveides programmas, ko varētu nodrošināt specializētas profesionāļu asociācijas;
- bērnu un pieaugušo ar garīga rakstura traucējumiem iesaistīšanu apmācības sagatavošanā un pasniegšanā;
- apmācības nodrošināšanu dažādu nozaru pārstāvjiem;
- iespēju nodrošināšanu profesionāļiem tikties un sadarboties ar bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un viņu ģimenēm, kā arī stažēšanos nevalstiskajās civiltiesību organizācijās.

Mācību programmā ir ierosināts izveidot 12 tematiskas, profesionāļiem paredzētas mācību stundas, balstoties uz pamatmateriālu un prasmju apmācības saturu. Katrai stundai jāparedz konkrēta lasāmviela, jautājumi diskusijām un vairāki reālās dzīves scenāriji, ko profesionāļi varētu analizēt.

Visbeidzot, materiālos sniegts bibliogrāfijas saraksts, kurā apkopota virkne profesionāļiem paredzēto materiālu, kas pieejami daudzās no projekta valodām, lai mudinātu profesionāļus turpināt padziļināti un neatkarīgi apgūt šos jautājumus. Materiāli ietver laikrakstus, bērniem piemērotus materiālus, viegli uztveramus materiālus, uzraudzības vadlīnijas, instrumentu kopumus, ANO pamatmateriālus un citu informāciju. Mēs ceram, ka šis materiālu apkopojums tiks pakāpeniski papildināts un atjaunināts, jo arī pēc šā projekta noslēgšanas tiks izstrādāti aizvien jauni profesionāli materiāli.

Lai saņemtu papildu informāciju par kādu no projekta jautājumiem, rakstiet uz mdac@mdac.org.

